

Türkiye'deki Sığınmacı İstihdamının Beşerî Sermaye Açısından Değerlendirilmesi

Edip AYGÜLER (<https://orcid.org/0000-0002-8638-9752>), Department of Social Work, Hacettepe University, Turkey; e-mail: ayguledip@gmail.com

Mustafa Çağrı AYALP (<https://orcid.org/0000-0002-7011-245X>), Department of Social Work, Fırat University, Turkey; e-mail: mcagriayalp@gmail.com

Deniz YETKİN-AKER (<https://orcid.org/0000-0002-1297-0616>), Department of Political Science and Public Administration, Tekirdağ Namık Kemal University, Turkey; e-mail: dyaker@nku.edu.tr

Sema BUZ (<https://orcid.org/0000-0002-8326-3732>), Department of Social Work, Hacettepe University, Turkey; e-mail: semabuz@gmail.com

An Evaluation on Employment of Asylum Seekers in Turkey in terms of Human Capital

Abstract

In this study, the recruitment process for asylum seekers and their position within the Turkish job market is discussed in terms of human capital. The aim of this study is to identify the obstacles that asylum seekers encounter in employment and to offer suggestions that could facilitate the employment of asylum seekers in Turkey. A growing number of asylum seekers in Turkey cannot legally participate in employment due to various barriers; those who can participate usually work informally and under risky conditions. This, in turn, leads to a human capital loss through the deterioration of asylum seekers' current knowledge and skills. Therefore, opportunities should be facilitated for asylum seekers' to work in jobs that more suitably match their educational background, occupational knowledge and experience. Moreover, unskilled asylum seekers should be provided with technical and occupational education in order to enhance their human capital. Lastly, language education stands as an essential requirement in unlocking any human capital potential of asylum seekers in general.

Keywords : Asylum-Seekers in Turkey, Human Capital, Employment, Employment of Asylum-Seekers.

JEL Classification Codes : J71, J78, Z13.

Öz

Çalışmada sığınmacıların Türkiye'deki istihdam süreçleri ve piyasadaki konumları, beşerî sermaye açısından ele alınmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki sığınmacıların istihdama girerek beşerî sermaye olarak değerlendirilmeleri önündeki engelleri ortaya koymak ve sığınmacıların istihdamını kolaylaştıracak öneriler sunmaktır. Türkiye'deki sayıları gittikçe artan sığınmacılar çeşitli engellerden ötürü istihdama girememekte; girebilenler ise mevcut bilgi ve birikimlerini kullanabilecekleri işlerden uzak; kayıt dışı ve riskli koşullar altında çalışmakta ve beşerî sermaye kaybı gerçekleşmektedir. Sığınmacıların eğitim ve mesleki bilgi ve becerilerine uygun işlerde çalışmalarının; teknik işlerde çalışabilecek kişilere mesleki eğitimler sağlamanın ve dil bariyerini aşabilmek için dil eğitimi sunulmasının beşerî sermayenin kullanımı açısından önemli olduğu vurgulanmaktadır.

Anahtar Sözcükler : Türkiye'de Sığınmacılar, Beşerî Sermaye, İstihdam, Sığınmacı İstihdamı.

1. Giriş

Türkiye gelişmiş refah sistemlerine sahip ülkelerin olduğu Avrupa Kıtası ile silahlı çatışmaların devam ettiği, baskıcı yönetimlerin olduğu, demokrasi ile temel hak ve özgürlüklerin yeterince gelişmemiş olduğu İran, Afganistan, Irak, Suriye arasında yer alan ve coğrafi konumundan ötürü çok sayıda sığınmacıyı barındıran bir ülkedir.

Baskıcı rejimlerden veya ülkelerindeki silahlı çatışmalardan ötürü ülkelerini terk etmek zorunda kalan sığınmacıların bir kısmı Türkiye'de yaşamlarını sürdürmeyi arzu ederken bir kısmı da görece Türkiye'den daha iyi refah sistemlerine sahip olan Avrupa ülkelerine geçmeyi hedeflemektedir. Yaklaşık 10 yıldır Türkiye'de yaşamlarını devam ettiren ve tarihsel süreç içerisinde Türkiye sınırlarına gelen en büyük sığınmacı kitlesini oluşturan Suriyeliler ile ilgili hukuki düzenleme ise Suriye'deki çatışma ortamı bitince ülkelerine dönecekleri ve Türkiye'de kalışlarının geçici olduğu varsayılarak gerçekleştirilmiş ve Suriyelilere geçici koruma statüsü altında ülke sınırları içinde kalış izni verilmiştir.

Ancak gerek Suriyeliler gerekse diğer ülkelerden gelen sığınmacılara Türkiye'de hukuki olarak sığınmacı statüsünün verilmeyişi ve geçici oldukları varsayımıyla kalıcı düzenlemelerin yapılmayışı hem Türkiye'ye sığınanların sığınmacılık statüsünden dolayı sahip oldukları ve uluslararası antlaşmalarla güvence altına alınmış haklara erişimlerini engellemekte hem de sığınmacıların Türkiye'de geçirdikleri uzun zaman boyunca eğitimini aldıkları, bilgi ve becerilerine sahip oldukları ve beşerî sermayelerine uygun işlerde çalışmalarını engellemektedir. Buna ek olarak beşerî sermayesi olmayan sığınmacıların, işgücü açığı veya ara eleman ihtiyacı olan alanlara yönelik mesleki eğitimlere tabi tutulmalarına rağmen istihdama katılamamaları da beşerî sermaye stoku oluşmasını engellemektedir.

Derleme niteliğindeki bu çalışmada tüm bu göçmenleri aynı grupta tartışabilmek için sığınmacı¹ kavramı kullanılacak ve Türkiye'de sığınmacıların istihdama girmeleri ya da işgücü açığı olan alanlarda değerlendirilmeleri önündeki engeller beşerî sermaye kavramı çerçevesinde literatüre dayalı bir şekilde ortaya konulacaktır. Bunun yanında çalışmada, literatürden farklı olarak, sığınmacıların istihdamı için öneriler geliştirmek amaçlanmaktadır. Bu çalışmada literatürdeki diğer çalışmalara benzer olarak sığınmacıların istihdamı ile ilgili problemler ele alınmakla birlikte, sığınmacı istihdamına hak temelli yaklaşılması, sığınmacıların sahip oldukları dezavantajların giderilerek istihdama girmeleri önündeki engellerin azaltılmasının önemli olduğunun vurgulanması ve kayıtlı istihdama erişimleri sağlanan sığınmacıların ekonomik koşullarının düzelmesiyle sığınmacıların

¹ Türkiye Birleşmiş Milletler nezdinde imzalanan ve göç mevzuatı alanında en temel hukuki belge olan 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Sözleşmesi'ne koyduğu coğrafi çekinceден ötürü Avrupa kıtası dışından gelenleri mülteci olarak kabul etmemektedir. Türkiye, pratikte mültecilik koşullarını taşıyan ama coğrafi çekinceден ötürü ulusal mevzuat açısından sığınmacı olarak tanımlanamayan bu kişilerin Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği tarafından üçüncü ülkeye yerleşimleri gerçekleşene kadar uluslararası koruma statüsü altında sınırları içerisinde kalmalarına izin vermektedir. Kavram karışıklığı yaratmamak adına, bu çalışma bu kişileri "sığınmacı" olarak analiz etmektedir.

sosyal uyumunun da kolaylaşacağı savunulması çalışmanın özgün yanlarını oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, öncelikle beşerî sermaye kavramı ve Türkiye'nin beşerî sermaye açısından durumu ele alınacaktır. Sığınmacıların istihdamıyla birlikte ekonomik koşullarının düzelmesi ve ülke ekonomisine katkıda bulunmalarının önündeki engeller tartışıldıktan sonra sığınmacıların istihdamı önündeki engellerin azaltılması için önerilerde bulunulacaktır.

2. Beşerî Sermaye Kavramına Kısa Bir Bakış

Birden fazla boyutu olan ekonomik kalkınma olgusunda, nüfus, teknoloji, dış ticaret, tarım, finansal gelişme ve beşerî sermaye gibi çeşitli faktörler önemli rol oynamaktadır. Son yıllarda gerek kuramsal gerekse de ampirik çalışmalarda bir ülkenin kalkınma sürecinde beşerî sermayenin çok önemli bir rolü olduğuna dikkat çekilmekte ve ülkelerin beşerî sermayelerine önem vermeleri gerektiği ifade edilmektedir. Beşerî sermaye aslında ülkedeki bilgi, beceri ve bireysel yeteneklerin toplamıdır ve bundan ötürü kalkınmanın en önemli mekanizmasıdır (Özyakışır, 2011: 53). Kuşkusuz ekonomik kalkınma, yalnızca iktisadi niteliğe sahip unsurlarda değil aynı zamanda sosyal, siyasal ve kültürel dokuda da gelişme yönünde bir değişimi ifade etmektedir (Yavilioğlu, 2002: 60).

Berber (2004) beşerî sermayeyi insanların üretken bir şekilde çalışmalarını ve yaşamlarını sürdürmek için gerekli olan kaynaklara ulaşmalarını sağlayan kazanılmış yetenekler olarak tanımlamaktadır. Yücel'e (2005) göre beşerî sermaye mesai bitiminde işletmeyi terk eden, işletmeler arasında dolaşabilen, özgürlüğe sahip olan bir sermaye türüdür. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ise beşerî sermaye kavramını, bireylerin ve hatta bireylerden oluşan toplumun ekonomik faaliyetlerle ilgili sahip oldukları bilgi, beceri, yeterlilik ve diğer özellikler olarak tanımlamaktadır (OECD, 1998). OECD bu tanımıyla beşerî sermayenin ekonomik üretime katkı sunacak unsurları içerdiğini belirtmektedir. Kısacası beşerî sermaye bir ülkedeki işgücünün sahip olduğu toplam bilgi anlamına gelmektedir ve beşerî sermaye birikiminde meydana gelen artışın ekonomik büyümeye de olumlu katkıları söz konusudur.

Beşerî sermaye ve ekonomik büyüme problemleri ile ilgili ilk çalışmalar Denison (1961) ve Schultz (1961; 1963) tarafından yapılmıştır. Beşerî sermaye, içsel büyüme kuramlarının öncülerinden biri olan Lucas (1988) tarafından modellenmiş ve ekonomik büyümenin itici gücü olarak literatürde yer almıştır. Daha sonra ekonomik büyüme modellerinde, fiziksel sermaye gibi bir üretim faktörü olarak ele alınan beşerî sermaye, genelde eğitim yoluyla ortaya çıkan fakat bununla birlikte çalışma sürecinde, yaparak öğrenme yoluyla da kendiliğinden oluşabilen bir olgu olarak değerlendirilmiştir (Rebelo, 1991).

Beşerî sermaye değişken yapısından dolayı ülke nüfusunda meydana gelen niceliksel ve niteliksel değişimlerden etkilenir. Beşerî sermayenin dinamik oluşu nedeniyle stoklanması ya da saklanması mümkün değildir. Bu sebeple beşerî sermaye etkin olarak kullanılmadığı her an aslında kendi yapısında bir kayba neden olmaktadır. Beşerî sermaye

nerede, ne zaman ve hangi şartlarda işleyeceğine kendisi karar vermek durumundadır. Öte yandan, beşerî sermayenin sürekliliğini sağlaması için tüketici pozisyonunda da olmasından ötürü karşılması gereken temel ihtiyaçları da vardır. Bundan dolayı beşerî sermayenin üretime koşulmaması ve bunun karşılığı olarak, müteşebbisin kârını, işçinin ise ücretini alamaması bir dizi insani ve sosyal problemlere neden olabilmektedir (Karagül, 2002: 25).

Beşerî sermaye birikiminin oluşturulması ve etkin kullanılması az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde önemli bir sorundur. Gelişmiş ülkeler ise beşerî sermaye artışının bilgi ve teknoloji üretimini arttırdığı farkındalığına sahiptirler (Arı, 2018: 29). Bu sebeple beşerî sermayelerini arttırmak için fiziksel yatırımlardan çok eğitime önem vererek üretken, bilgili ve becerikli bir iş gücü oluşturmaya çalışmaktadırlar.

Eğitime ve sağlığa önem veren politikalar aracılığıyla yeterli miktarda nitelikli işgücü yetiştiren, bir diğer ifadeyle emeğin verimliliğini arttıran bir unsur olan beşerî sermayeyi oluşturan gelişmiş ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınması, beşerî sermayesi yetersiz olan ülkelere göre çok daha fazladır. Ülkeler vatandaşlarının iyi eğitim almalarını sağlayarak ekonomik kalkınmanın gerektirdiği niteliklere sahip olmalarını hedeflemekte, vatandaşlarının daha verimli olmaları için de sağlık hizmetlerinin kalitesine özen göstermektedir (Tunalı & Yılmaz, 2016: 307).

3. Türkiye'nin Beşerî Sermaye Açısından Durumu

2005-2015 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye'de beşerî sermayenin niteliği ve gelişimi açısından ilerlemeler kaydedilmiş olsa da diğer ülkelerle karşılaştırıldığında Türkiye'deki beşerî sermayeyle ilgili yatırımların yeterli olmadığı ifade edilebilir (Sezgin & Bozdağlıoğlu, 2017: 65). Nitekim Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından oluşturulan; yaşam, eğitim düzeyi ve hayat standartlarının ortalamasıyla hesaplanan İnsani Kalkınma İndeksi'ne göre orta beşerî kalkınma grubunda yer alan Türkiye, 2000 yılında beşerî sermaye düzeyi açısından Dünya'da 39. sıradayken (Arı, 2018: 33) 2015 yılında 71. sıraya gerilemiştir (Jahan, 2016: 199). Söz konusu istatistikler gelişmekte olan ülke statüsündeki Türkiye'nin 15 yıllık süre içinde dünya sıralamasında ilerleme kaydetmediğini, bilakis pozisyonunu koruyamayarak çok gerilere düştüğünü göstermektedir. Bu noktada Türkiye'nin eğitim ve sağlık alanları başta olmak üzere birtakım önlemler alması gerekmektedir.

Beşerî sermayenin gelişmişliğini eğitim ve sağlık harcamaları kadar, hükümetlerin politikaları ve işgücüne katılım oranları da etkilemektedir. Bir ülkenin kalkınması ve beşerî sermayesini geliştirebilmesi için işgücünün doğru yönlendirilmesi oldukça büyük öneme sahiptir (Tunalı & Yılmaz, 2016: 295).

Türkiye ekonomisinin büyümesi için ara eleman ihtiyacının karşılanması ve sanayi alanında çalışacak nitelikli iş gücünün oluşturulması gereklidir. Mesleki ve teknik eğitim de beşerî sermaye oluşumuna katkı sunarak bu ara eleman ve nitelikli iş gücü gereklilikleri karşılamaya yardımcı olmaktadır. Eğitim, emek ve üretim faktörlerinin verimliliğini arttırmakta, teknolojinin benimsenmesini ve yaygınlaşmasını sağlamaktadır (Topallı, 2017: 137).

4. Sığınmacıların İstihdamı ve Beşerî Sermaye Arasındaki İlişki

Sığınma süreci, sığınmacıların beşerî sermayeleri açısından dezavantaj yaratmaktadır. Sığınmacılar geldikleri ülkenin emek piyasasına ilişkin bilgilerinin olmaması, geldikleri ülkenin diline hâkim olmamaları, aldıkları eğitimlerin geçerli olmaması gibi sorunlar yaşamaktadırlar. Chiswick ve arkadaşları, köken ülkeye özgü bilgiler içeren hekimlik, avukatlık gibi mesleklerin daha az "aktarılabılır" bilgiye sahip olduğunu; bu durumun da sığınmacıların beşerî sermayesini daha olumsuz etkilediğini belirtmektedir (Chiswick vd., 2009). Bu durumda da aktarılabılır becerilerin azlığı, sığınmacıların işgücüne dahil olmasını zorlaştırmaktadır.

Chiswick ve arkadaşları (2009), sığınmacıların, köken ülkelerinde aldıkları eğitimin, iş deneyimlerinin ve sahip oldukları becerilerin, geldikleri ülkede girebilecekleri işin niteliğini ve sahip olacakları geliri artırdığını öne sürmektedir. Almanya'da sığınmacıların beşerî sermayelerini irdeleyen bir çalışmada da bu değişkenlerden köken ülkede alınan eğitim süresinin artmasının, sığınmacıların, Almancayı öğrenmelerine katkıda bulunduğu ve bu sayede istihdama girmelerinin kolaylaştığı görülmektedir (Lange & Pfeiffer, 2019).

Sığınmacıların sahip oldukları becerilerin geldikleri ülkenin beşerî sermayesine aktarılması hususunda sorunlar yaşansa da beşerî sermayenin kaybı her zaman söz konusu değildir. Her iş ortamı, benzer gereklilikler istememektedir. İsveç'te, bilişim sektöründe çalışan insanlar, İngilizce konuşulan iş yerlerinde istihdam edilmektedir. Ancak insani hizmetler ve sağlık hizmetleri gibi alanlarda çalışmak için yerel dilin iyi bilinmesi gerektiğinden, işçiler için köken ülke ile gidilen ülkenin dilleri dışında bir dil bilmek anlamlı bir fark yaratmamaktadır. Luik, Emilsson ve Bevelander, İsveç'te, yerel toplum üyesi ve sığınmacı erkeklerin beşerî sermaye açısından istihdamdaki yerlerini karşılaştırdıkları çalışmalarında, beşerî sermayedeki farklılıkların, bu iki grup arasındaki istihdam açığını açıklamakta önemli bir veri olduğunu ve beşerî sermayesi olmayan ya da bunu kullanamayan sığınmacıların daha düşük istihdam oranlarına sahip olduklarını ortaya koymuşlardır (Luik, Emilsson & Bevelander, 2016: 9).

5. Türkiye'deki Sığınmacıların Durumu

Türkiye, ekonomik açıdan gelişmemiş, yeterli sağlık hizmetlerinin olmadığı, hukukun üstünlüğü ve demokrasiye bağlılık konularında gerilerde yer alan Ortadoğu ülkeleriyle, sosyal refahın görece yüksek olduğu, çeşitli istihdam, sağlık ve eğitim olanaklarına sahip Avrupa ülkeleri arasında köprü görevi görmektedir (Çorabatır & Hassa, 2013: 2). Avrupa'ya komşu olması aynı zamanda Afrika kökenli çok sayıda kişi için de Türkiye'yi Avrupa rotasında geçilecek duraklardan biri yapmaktadır. Bu sebeplerden ötürü Türkiye'de her zaman Avrupa'ya gitmek için çaba harcayan çok sayıda sığınmacı yaşamaktadır (Üstübcü, 2017: 106).

1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Sözleşmesi'ne göre köken ülkesinde siyasi görüşü, dini inancı, ırkı, etnik kökeni, sosyal konumu gibi sebeplerden ötürü kötü bir muameleye maruz kalacağı yönünde ciddi ve haklı bir korkuya sahip olan, bundan ötürü ülkesinden ayrılan ve ülkesine dönemeyen ya da dönmek istemeyen

ve başka bir ülkeye mültecilik başvurusunda bulunmuş ve başvurusu henüz sonuçlanmamış kişiler hukuki açıdan sığınmacı olarak tanımlanmaktadır (IOM, 2004). Türkiye, Cenevre Sözleşmesi'ni coğrafi çekince ile imzaladığından Avrupa kıtası dışından gelenlere mülteci statüsü vermeyeceğini belirtmiştir.

Türkiye, Afganistan, İran, Irak, Pakistan, Somali vb. ülkelerden gelen ve nihai hedefi Avrupa'ya ulaşmak olan bireyleri, yine 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nde yer alan geri göndermeme (non refoulement) ilkesinden dolayı sınır dışı etmemiş; sığınma başvuruları sonuçlandırılıp üçüncü ülkeye yerleştirilmeleri gerçekleşene kadar hukuki açıdan uluslararası koruma statüsü altında, Türkiye'de kalmalarına olanak tanımıştır. Geri göndermeme ilkesi, sözleşmeyi imzalayan ülkeleri, köken ülkelerinden ayrılıp başka bir ülkenin korumasını talep eden sığınmacıların kötü muameleye maruz kalmalarını engellemek ve yaşamlarını tehlikeye atmamak adına ülkelere iade etmemeleri taahhüdü altına almaktadır. Nisan 2011'den itibaren kitlesel olarak Türkiye'ye gelen ve sayıları kısa sürede milyonları bulan Suriyelilerin de pratikte her ne kadar sığınmacı olsalar da hukuki bir statü altına alınmaları gerekliliğinden ötürü yeni bir düzenleme yapılmış, Suriyelilere sığınmacı statüsü yerine geçici bir süre kalacaklarının düşünülmesinin de etkisiyle, geçici koruma statüsü verilmiştir (Dost, 2014: 52).

Önceden de belirtildiği gibi, ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan ve Türkiye'ye gelen bireyler, ülke mevzuatı içerisinde geçici ya da uluslararası koruma kavramları ile ele alınsa da, kalış süreleri, geliş nedenleri, geçici koruma ya da uluslararası koruma statülerinin uluslararası hukuk bağlamında karşılıklarının olmaması, uluslararası düzenlemeler ve göç ile ilgili literatürden dolayı ve en önemlisi de hukuken olamasalar da pratikte sığınmacılık koşullarını taşıdıklarından dolayı bu çalışmada sığınmacı olarak ele alınmıştır.

Türkiye'de en büyük sığınmacı grup Suriyelilerden oluşmaktadır. 2011 yılında Suriye'de bölgesel düzeyde başlayan çatışma ve şiddet olayları kısa sürede ülke geneline yayılmış ve bu durum bir iç savaşa dönüşmüştür. Bunun sonucunda Türkiye, tarihindeki en büyük sığınmacı akınıyla karşılaşmış ve güney sınırlarından çok büyük kitleler ülkeye giriş yapmıştır. Resmi istatistiklere göre Türkiye'de 2020 yılı haziran ayı itibarıyla 3.585.198 kişi geçici koruma statüsü altında yaşamını devam ettirmektedir (GİGM, 2020). Bununla birlikte Türkiye'de hemen hemen yarısı Afganlardan oluşan 368.230 kişilik Suriyeli olmayan uluslararası koruma statüsüne sahip sığınmacı da bulunmaktadır (BMMYK, 2020). Mevcut bu verilere göre Türkiye'deki sığınmacı nüfusunun ülke nüfusuna oranı yaklaşık %5'tir. Bu istatistiklere göre barındırdığı sığınmacı sayısı açısından Türkiye dünyada birinci sırada yer almaktadır (BMMYK 2018; IOM 2018).

Türkiye nüfusunun yaklaşık %5'ine denk gelen sığınmacılarla yerel toplumun uyum ilişkisi kurması ve karşılıklı bütünleşmesi toplumsal barış, huzur ve refahın sağlanması adına önemli bir gerekliliktir (Erdoğan vd., 2017: 93; Bolgün & Uçan, 2020: 265). Buna ek olarak sığınmacıların gerek insan hakları gerekse uluslararası antlaşma ve mevzuattan doğan hakları itibarıyla sağlık, eğitim, sosyal yardım ve istihdam alanlarına erişimlerinin sağlanması önemlidir. Bu sadece birey onuruna yaraşır yaşam için değil, iki farklı kitlenin birbirini kabul etmesi ve bir arada yaşama pratikleri geliştirmesi için de gereklidir.

Sığınmacıların bu alanlara erişimlerinin artırılmasıyla sığınmacı bireyler daha iyi koşullarda yaşamak ve göçün sebep olduğu travmatik yaşam deneyimleri ile baş etmek için güç kazanacaklardır. Bunun nedeni sığınmacıların ana akım toplumla bütünleşmeleri ve karşılıklı uyum geliştirmelerinin, iki farklı kültürden gelen ve farklı yaşam deneyimlerine sahip olan bireyler için çok önemli olmasıdır.

Sosyal bütünleşme ve uyum kendiliğinden gelişen olgular değildir. Bunun için sığınmacıların eğitim imkanlarından yararlanması, ana akım toplum üyeleriyle aynı yaşam alanlarını paylaşması, sağlık hizmetlerinden yararlanabilmesi ve belki de en önemlisi istihdama katılıp, ekonomik açıdan kendine yeten düzeye gelmesi gerekmektedir (Şimşek, 2019). Nitekim istihdama girebilen ve bu sayede ekonomik gelir elde edebilen sığınmacılar barınma, beslenme ve sağlık gibi temel gereksinimlerini karşılayabildikten sonra içerisinde buldukları topluma ve toplumsal süreçlere daha fazla katılma yönünde stratejiler geliştirebilmekte ve istihdamın sağladığı ekonomik olanaklar sayesinde topluma dönük bireyler olabilmektedirler. Colic-Peisker ve Walker (2003) de sığınmacıların istihdama erişimlerinin sığınılan ya da yerleştirilen ülkeye uyum için en önemli alan olduğunu belirtmektedir. Zimmermann (2016) daha iyi ekonomik koşullara sahip olmak için ülkelerinden ayrılan ekonomik göçmenlerin; sığınmacılara göre işgücü piyasasına entegre olmalarının çok daha kolay olduğunu ifade etmektedir. Bundan ötürü sığınmacıların sosyal uyumları açısından ekonomik bağımsızlıklarını kazanma ve kendi geçimlerini sağlayabilmeleri için yapabilirliklerinin artırılması ve işgücü piyasasına erişimlerinin kolaylaştırılması öncelikli bir konudur.

6. Türkiye'deki Sığınmacıların İstihdamının Beşerî Sermaye Açısından Önemi

Türkiye bir yandan çalışma çağındaki nüfusu ve ulusal mevzuatından kaynaklı engellerden dolayı yüksek eğitime ve beceriye sahip olan sığınmacıların beşerî sermayesinden yararlanmamakta, öte yandan yeterli beşerî sermayeye sahip olmayan, geçmiş yaşamında eğitime erişememiş sığınmacıları da gerekli mesleki ve teknik eğitimlere tabi tutarak işgücü açığı olan alanlarda çalışmaya teşvik etmemektedir (Coşkun & Yılmaz, 2018: 285).

Türkiye'ye sığınan Afganlar başta olmak üzere Suriyeli olmayan sığınmacıların uluslararası koruma başvurusu için tamamlamaları gereken prosedürlerin zor ve fazla olması, il göç müdürlükleri ile Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği arasında yeterli eşgüdümünün olmaması ve beşerî sermayelerine ve eğitimlerine bakılmaksızın Avrupa dışından gelenlere hukuki açıdan mülteci statüsü yerine uluslararası koruma statüsünün verilmesi, sığınmacıların Avrupa ülkelerine gitme ve beşerî sermayelerini orada değerlendirme motivasyonlarını arttırmaktadır (Geyik-Yıldırım, 2018: 152).

Yüksek eğitim düzeyine sahip ve nitelikli sığınmacıların Türkiye'de istihdama girme yönündeki engellerden dolayı Avrupa başta olmak üzere başka ülkelere gitmeleri, gittikleri ülkelerin beşerî sermaye stokunu arttırmakta, kalkınma ve ekonomik büyüme hızlarına katkı sunmaktadır. Türkiye ise elinde bulunan beşerî sermayesi yüksek sığınmacıların işgücünü

kullanmadığından, üretim süreçlerini geliştirme ve kalkınma hızını arttırma yönündeki potansiyeli değerlendirememektedir (Arı, 2018: 32).

Türkiye'deki sığınmacılar üçüncü ülkeye yerleştirme süreçleri tamamlanana ya da düzensiz göç hareketi için gerekli maddi kaynağı biriktirene kadar sahip oldukları olası eğitim ve beşerî sermayeye uygun olmayan şekilde, yevmiye ile kayıt dışı işlerde çalışmaktadırlar (Relief International, 2018). Sığınmacılar genellikle, dil bariyeri ve maruz kaldıkları ayrımcılıktan dolayı yerel toplum mensuplarının çalışmak istemediği, beceri ve eğitim gerektirmeyen işleri icra ederek sahip oldukları potansiyeli açığa çıkaramamaktadırlar (Erdoğan, 2018).

Diğer yandan, Türkiye İş Kurumu tarafından gerçekleştirilen "İşgücü Piyasası Araştırması Türkiye Raporu" isimli çalışmaya göre Türkiye'de yer alan 118 bin 588 iş yerinde toplam 329 bin 285 kişilik iş gücü açığı olduğu, bu işyerlerinin aramalarına rağmen personel bulamadıkları belirtilmektedir. Eleman temininde en çok güçlük çekilen sektörlerin imalat, konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri, madencilik ve taş ocakçılığı, toptan ve perakende ticaret ile bilgi ve iletişim sektörleri olduğu ifade edilmektedir (Türkiye İş Kurumu, 2019: 99). Sığınmacıların gerekli eğitimlere tabi tutularak işgücü açığı olan bu alanlarda çalışmak için teşvik edilmesi kuşkusuz Türkiye'nin sahip olduğu beşerî sermayeyi daha iyi değerlendirmesine olanak sağlayacaktır.

Bu noktada yüksek beşerî sermayeye sahip olan sığınmacıların istihdama katılımlarını kolaylaştıracak düzenlemelerin yapılması, mesleki beceriye ve eğitime sahip olmayan sığınmacıların da mesleki ve teknik eğitime erişimleri sağlanarak ülkedeki nitelikli iş gücü açığı olan alanlarda çalışmalarının teşvik edilmesi ülkedeki beşerî sermayenin artmasını sağlayacak ve ekonomik büyümeye katkı sunacaktır (Duruel, 2017: 219).

7. Türkiye'deki Sığınmacıların İstihdam Durumu

Türkiye, imzaladığı uluslararası sözleşmelerle, sığınmacıların istihdama erişimi konusunda düzenlemeler yapmayı ve sığınmacıların işgücüne dahil olmaları için önlemler almayı taahhüt etmiş ne var ki bu yönde bir çalışma gerçekleştirilmemiştir. Uzun yıllar boyunca sığınmacıların çalışma yaşamına dahil olması için, incinebilir gruplar² içerisinde yer almayan ve özel gereksinimi olmayan bireylere sunulan prosedürler yeterli görülmuş ve bu alanda ilgili mevzuat temel alınmıştır (Coşkun & Yılmaz, 2018).

2013 yılında yürürlüğe giren 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) da sığınmacıların istihdamı için bir düzenleme sunmamıştır. Bundan ötürü yasal olarak çalışmayan bir başka ifadeyle çalışma hakkına erişimde çeşitli güçlüklerle karşılaşan sığınmacılar aldıkları eğitime ve sahip oldukları mesleki becerilere uygun işlerde çalışma imkânı sunan Avrupa ülkelerine geçmiş ya da kayıt dışı (enformel) şekilde çalışmak

² *İncinebilir gruba mensup bireyler; kendilerini suiistimal ya da kötü davranışlara karşı koruma noktasında yeterli değildir. Günlük yaşamlarında ve haklarını koruma noktasında yardım gereksinimi içerisinde olabilirler. Çocuklar, yaşlılar, engelliler, tutuklular, evsizler, sığınmacılar vb. incinebilir grup mensubu olarak kabul edilmektedirler.*

durumunda kalmışlardır. Yakın geçmişe kadar kayıt dışı istihdamda çok yüksek olmayan sığınmacı oranı Afganistan, Irak ve Suriye'de çatışmaların şiddetlenmesiyle Türkiye'ye gelen sığınmacı sayısının artmasından dolayı sürdürülemez bir hal almış ve ilgili kurumlar bu konuda bir düzenleme yapmak durumunda kalmıştır (Coşkun & Yılmaz, 2018).

2016 yılında çıkarılan Geçici Koruma Yönetmeliği ile Suriyeli sığınmacıların çalışması ile ilgili düzenlemelere gidilmiş, ardından da Suriyeli olmayan sığınmacılara da benzer haklar verilmiştir. Bu düzenleme ile tehlikeli koşullarda, kayıt dışı ve güvencesiz şekilde çalışmak zorunda kalan sığınmacıların çalışma koşullarının düzeltilmesi ve kayıt dışı istihdamın sebep olduğu haksız rekabet ile kamunun vergi kaybının önüne geçilmesi hedeflenmiştir (Aygül, 2018: 75). Kızıl'a (2016) göre Türkiye bu alanda düzenleme yapma konusunda geç kalmıştır ve en azından Suriyeli sığınmacılar büyük kitle arasında yer alan nitelikli iş gücünden yararlanabilme fırsatını kaçırmıştır. Nitekim Suriyeli olmayan sığınmacılar da eğitimini aldıkları ya da kalifiye oldukları işlerde çalışmamakta ve bu durum da Türkiye'nin beşeri sermaye stokunun artmasını önlemektedir.

Sığınmacıların Türkiye işgücü piyasasında karşılaştığı dezavantajlar, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kayıt dışı çalışma, damgalanma ve ön yargılarla ilişkilidir. Sığınmacılar, mevsimlik tarım işçisi olarak, vasıf gerektirmeyen işlerde, güvencesiz ve kayıt dışı olarak çalışmaktadırlar. Örneğin bir çalışmada Afgan gençlerin sık sık paralarını alamadıkları ve üniversiteye gitmek ve beceri edinmek istemelerine rağmen para kazanabilmek için düşük ücretli ve vasıf gerektirmeyen işlerde çalışmak durumunda kalarak yoksulluk döngüsüne girdikleri ortaya çıkmıştır (Coşkun & Yılmaz, 2018).

Sığınmacı kadınlar, kayıt dışı ve güvencesiz şekilde çalışmaktadır. Türkiye'ye gelen göçmenler, genel olarak mesleki becerileri olan ve kentli bireylerdir (İçduygu, 2004). Kendi ülkelerinde yüksek statülü işlerde çalışan kadın göçmenler, vasıf kaybına uğrayarak, mesleki becerilerini sergileyebileceği işleri bulamamakta, ekonomik ve cinsel şiddete uğrayabilmektedirler (Buz, 2007: 40; Ekiz-Gökmen, 2011: 224). Sığınmacılar için kayıt dışı çalışma sıkça karşılaşılan bir durum olmakla birlikte dezavantajlar da yaratmaktadır. Hak iddia edemeyen sığınmacılar, emeklerinin karşılığını alamamakta, ekonomik istismara uğrayabilmektedirler (Coşkun & Yılmaz, 2018: 226).

Sığınmacıların istihdama erişebilmesi ekonomik kalkınmanın sağlanması açısından önemlidir. Castles ve Miller'ın (2008) da belirttiği gibi sığınmacılar emek arzını arttırırlar ve yeni mal ve hizmetlerin üretimine katkı sağlarlar. İstihdama katılan sığınmacıların gelir elde etmelerinden dolayı yoksullukla mücadele etme becerileri görece artmakta ve bununla ilişkili olarak gereksinim duydukları sosyal yardımlar azalmaktadır (Şimşek, 2019). Ayrıca sosyal güvenlik sistemi düşünüldüğünde devlete ödenen sosyal sigorta primleri ve gelir vergileri artmakta ve son olarak ekonomi artı değer kazanmaktadır.

8. Türkiye'deki Sığınmacıların İstihdam Alanında Karşılaştıkları Sorunlar

8.1. Yapısal ve bürokratik engeller

Birçok ülkede sığınmacıların istihdama katılabilmelerini etkileyen bazı yapısal ve bürokratik engeller bulunmaktadır. Sığınma başvurusunun sonuçlanmasına kadar geçirilen süre, sığınılan ülkenin sığınmacının eğitimini ispatlayan belgeleri geçerli sayıp saymaması veya köken ülkeden ayrılma sürecinde diplomaların belgelendirilememesi, gelinen ülkede çalışma deneyimine sahip olma ve çalışma süresi gibi etmenler, sığınmacıların istihdamını doğrudan olumsuz bir şekilde etkileyen yapısal etmenlerdir (Korac, 2003; Hussein, Manthorpe & Stevens, 2011: 469).

Lanzi Mazzocchini (2008) sığınmacıların, sığındıkları ülkelerde eğitim ve birikimlerine uygun işlerle istihdama girmeleri için izin alma sürecinde resmî kurumların istedikleri tüm belgeleri sunamayışlarından dolayı çalışma izni alamadıklarını, belgelerini yanında getirip sunabilenlerin ise çok uzun süre beklediklerini belirtmekte ve bu bekleme sürecinin dezavantajların daha da artmasına neden olduğunu savunmaktadır. Örneğin Güney Afrika'daki sığınmacıların sığınma durumlarına ilişkin başvuruları sonuçlanana kadar çalışma izinlerinin olmayışı işgücü piyasasına erişimlerini engellemektedir (Kavuro, 2015: 255).

Çalışma izni Türkiye'deki sığınmacıların da istihdama erişim konusunda karşılaştıkları en önemli engellerden biridir. 13 Ağustos 2016'da yürürlüğe giren "6735 sayılı Uluslararası İşgücü Kanunu'na" göre Türkiye'de yaşayan yabancıların çalışabilmeleri için Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'ndan izin alınması gereklidir. Çalışma iznine başvurmak için sığınmacı bireylerin kimlik kartına sahip olması ve en az altı aydır Türkiye'nin sığınmacıları hukuki olarak nitelendirdiği statüler olan uluslararası ya da geçici koruma statülerinden birine sahip olmaları zorunludur (AÇSHB & BMMYK, 2020).

Adana, Van, Erzurum, Konya, İzmir ve İstanbul illerinde yaşayan Afgan sığınmacılarla gerçekleştirilen bir araştırmada katılımcıların %73,8'i yasal olarak çalışma izni olmayışlarından ötürü inşaat işçiliği, temizlikçilik, bulaşıkçılık gibi beceri gerektirmeyen işlere ya da tarım ile hayvancılık gibi çalışma izni gerektirmeyen faaliyet alanlarına yönelmek zorunda kaldıklarını, çalışma izinlerinin olmayışından ötürü işverenleri tarafından kötü muameleye maruz bırakıldıklarını, işverenlerinin ücretlerini ödemediklerini, çok düşük ücretle çalışmak zorunda kaldıklarını ve kısa süreli işlere girebildiklerini belirtmişlerdir (Mixed Migration Center, 2020: 52-54).

Sığınmacıların yalnızca kayıtlı oldukları illerde çalışma izni başvurusu yapabilmeleri, başkasına ait bir işletmede çalışacaklarsa çalışma iznine kendilerinin başvuramamaları, çalışma izni için harç adı altındaki birtakım ödemelerin işveren tarafından yapılmak zorunda olması ve işverenlerin bu ödemeyi yapmak istememeleri, çalışma izninin ilk etapta bir yıllığına verilmesi, iznin bitimine 60 gün kala uzatılmak zorunda olunması ve son olarak da çalışanlar arasında en fazla %10'luk kesimin sığınmacılardan oluşmasına müsaade edilmesi sığınmacıların istihdama erişimi önündeki yasal engellerdir (AÇSHB & BMMYK, 2020).

Türkiye'deki ulusal mevzuata göre sığınmacı bireylerin eğitime sahip olsalar da eczacılık, ebelik, veterinerlik ve diş hekimliği gibi çeşitli meslekleri icra etmelerine izin verilmemekte, bu meslekleri icra edebilecek olan sığınmacılar çalışma iznine dahi başvuramamaktadırlar (Demir, 2016: 82). Öğretmen, hekim ve akademisyen olan sığınmacıların ise çalışabilmeleri için söz konusu mesleklerin bağlı olduğu merkez kuruluşlarından (Mesleki Yeterlik Kurumu, Yükseköğretim Kurulu) ayrıca izin almaları gerekmekte bu durum çeşitli uzun bürokratik süreçler ve engeller yaratmaktadır (Erdoğan & Ünver, 2015: 86). Bundan ötürü de söz konusu meslek mensubu olan ve bu alanlarda kalifiye olan sığınmacılar beceri gerektirmeyen, daha düşük ücretli işlere yönelmek zorunda kalmakta ve bu durum Türkiye'nin, sahip olduğu beşerî sermaye potansiyelinden etkin bir şekilde faydalanamamasına sebep olmaktadır.

Kavuro (2015: 255) Güney Afrika'da da sığınmacıların istihdama katılımı ve ülke ekonomisine katkı sunabilmelerinin önünde mevzuattan kaynaklanan benzer engeller bulunduğunu ve bu engellerin ülkenin nitelikli sığınmacıların sahip olduğu beşerî sermayeden yararlanmasını önlediğini belirtmektedir. Hussein, Manthorpe & Stevens (2011) tarafından yapılan bir araştırma da İngiltere'deki sığınmacıların Türkiye'dekine benzer şekilde vasıf gerektirmeyen ve beşerî sermayelerine uygun olmayan işlerle istihdama girebildiklerini, süreç içerisinde mensubu oldukları meslekleri icra etmek ya da eğitimini aldıkları alanda çalışabilmek ve en önemlisi de daha yüksek statülü işlere geçiş yapabilmek için çok çalıştıklarını ortaya koymuştur.

8.2. Kayıt Dışı Çalışma

Kayıt dışı istihdam, Türkiye'deki sığınmacıların istihdama girmeleri ve sosyal güvenlik sistemlerine dahil olmalarının önündeki oldukça ciddi engellerden bir diğeridir. Ülke genelinde kayıt dışı çalışanların oranı, Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre yaklaşık %36 civarındadır (TÜİK, 2019). Sığınmacılar arasında ise kayıt dışı istihdam oranının ne kadar olduğu bilinmemekle birlikte yüksek olduğu düşünülmektedir.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verilerine göre Türkiye'de bulunan yaklaşık 3,6 milyon Suriyeli sığınmacının %60'ı 15-64 yaş arasında yani aktif çalışma çağındadır (GİGM, 2020). Korkmaz'a (2017) göre bu kitle içinde iş aramayanlar ve kayıtlı istihdamda yer alanlar düşüldüğünde tahminen 700 bin sığınmacı ve mültecinin kayıt dışı istihdam edildiği düşünülmektedir. Burada tekrar vurgulanması gereken husus bu istatistiğin kesin olmadığı, literatürdeki verilerden hareketle Korkmaz (2017) tarafından geliştirilen tahminden ibaret olduğudur. Ayrıca bu durumun Suriyeli olmayan sığınmacılar için de benzer olduğu düşünülmektedir. Bundan ötürü sığınmacıların genelinin Türk iş piyasası üzerinde nasıl bir etkisinin olduğu, istihdama katılım oranının ne olduğu ve ortalama aylık gelirlerinin ne kadar olduğu net olarak bilinmemektedir (Kaygısız, 2017: 3).

Yoksulluk sınırının oldukça altında bir gelire sahip olan, ucuz ve kayıt dışı istihdama katılmak zorunda kalan sığınmacılar, maruz kaldıkları sosyal dışlanmadan da ötürü görece daha tehlikeli, marjinal ve merdiven altı işlere yönelmektedirler (ORSAM, 2015: 31). Her ne kadar yabancı bireylerin yasal yollardan istihdama katılması için savunuculuk ve yol

göstericilik yapan çok sayıda ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşu olsa da harcadıkları çabalar, genel tabloda çok fazla değişiklik yaratamamaktadır (Kalaycı, 2014).

Genele göre daha iyi ekonomik imkanlara sahip olan sığınmacılar ise kendi kayıtsız ve denetimsiz küçük işletmelerini kurarak ekonomik açıdan haksız rekabetin oluşmasına sebep olmakta ve bundan dolayı da yerel toplum mensubu esnaflarla çatışma yaşamaktadır (Tümtaş & Ergun, 2016). Bu durum uyum ve bütünleşme sürecini olumsuz etkilemekte ve tarafların birbirlerini kabul sürecini zorlaştırmakta ve karşılıklı hoşgörüyü azaltmaktadır.

8.3. Marjinal İşlerde ve Zor Koşullar Altında Çalışmak Zorunda Kalma

Sığınmacılar ağırlıklı olarak tarım, inşaat, tekstil sektörlerinde ya da ev sahibi toplum üyelerinin yapmak istemediği, zor çalışma şartları altında, düşük ücret verilen alanlarda çalışmaktadırlar (Del Carpio & Wagner, 2015). Sığınmacıların bu alanlara yönelmelerinde, bu alanların iletişim kurmayı gerektirmemesi ve dolayısıyla Türkçe bilmenin elzem olmaması ve bu alanda çalışmak isteyen yerel toplum mensuplarının görece daha az sayıda olması gibi etmenler de etkilidir. Buna rağmen bu bireyler hak ettikleri ücretleri alamamakta ve Türk işçilere göre daha düşük ücretlerle çalışmak zorunda kalmaktadır. İşverenler yerel toplum üyesi bir işçinin aylık maliyetine iki sığınmacı işçi çalıştırmakta beis görmemektedir (Lordoğlu & Aslan, 2016: 807). Sığınmacı bireylerin bu durumu kabul etmek zorunda kalmasının kuşkusuz en önemli nedeni ülkelerinden göç etmiş olmaları sonucunda yoksullaşmış ve daha incinebilir bir duruma gelmiş olmalarıdır.

Zorunlu göç deneyimi olan ve şu an Samsun'da yaşamına devam eden Iraklı sığınmacıların iş durumlarını inceleyen bir çalışmaya göre; çalışanların yaklaşık %45'i "işverenleri tarafından sömürdüklerini" ve yaklaşık %35'i "piyasanın çok altında ücret aldıklarını" belirtmektedir (Assida, 2016). Araştırmada görüldüğü üzere, çalışanların hemen hemen yarısı çok ağır koşullarda çalıştıklarını ifade etmişlerdir.

Van, Kayseri, Mersin, Kırıkkale, Denizli ve Nevşehir illerinde yaşayan Afgan sığınmacılarla gerçekleştirilen bir araştırmada sığınmacılar çalışma izinleri olmadıkları için düzenli bir iş bulamadıklarını, iş bulamadıkları süre zarfında yaşamlarını devam ettirmek için köken ülkelerinden getirdikleri sınırlı maddi kaynakları tükettiklerini, bu süre zarfında yoksullaştıklarını ve ellerinde temel yaşam gereksinimlerini karşılayabilecek maddi kaynak kalmadığını ifade etmişlerdir (İGAMDER, 2016: 11).

Sığınmacı bireyler temel gereksinimlerini karşılayıp yaşamlarını sürdürebilmek için "amele pazarları" adı verilen ve yevmiyeye çalışan işçilerin günlük iş bulma amacıyla sabahları toplandıkları ve işverenlerin gelip ihtiyaçları kadar işçi seçtikleri bir ortamda iş bulmaya çalışmaktadır. Burada sığınmacılar genellikle yerli iş gücünün yapmak istemediği, kendi eğitimleri, çalışma geçmişleri ve becerilerine uygun olmayan iş kollarına yönelmekte ve yerli toplum üyesi bireylere göre daha tercih edilir olma adına günlük yevmiyelerini düşük tutmaktadırlar. Ne var ki bu durum kayıt dışı istihdamda ücretlerin düşmesine neden olmaktadır (Sağiroğlu, 2016).

Erdoğan ve Ünver (2015) tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada sığınmacıların ağır koşullar altında, günde ortalama 11 saat çalıştıkları, çalışma süresinin 16 saate kadar çıkabildiği ama hiçbir şekilde sekiz saate düşmediği ortaya konulmuştur. Çoşkun ve Yılmaz (2018) tarafından Düzce'de gerçekleştirilen çalışma kapsamında da Afgan sığınmacıların çok zor koşullar altında çalıştıkları, günlük mesailerinin ortalama 11 saat olduğu, yemek aralarının 15 dakika ile sınırlandırıldığı ve bu oldukça zor çalışma koşullarına rağmen yevmiyelerini alamadıkları ortaya konulmuştur. Bu durum iki toplum arasındaki güven ilişkisinin zarar görmesine sebep olmaktadır.

Trabzon'da yaşayan Afgan sığınmacılarla gerçekleştirilen bir araştırma sığınmacıların çalışma karşılığı ücretlerini sık sık alamadıklarını ve sığınmacıların kayıt dışı çalışmaları ile şikâyet mekanizmalarını bilmemelerinden dolayı haklarını savunamadıklarını tespit etmiştir. Sığınmacıların ücretlerini alamamalarının konut kiralarnı düzenli ödeme, temel yaşam giderlerini karşılama ve çocuklarının okula devamını sağlamalarını engellediği ve sığınmacıları psikolojik açıdan örselediği ortaya konulmuştur (Doğan, 2019: 25).

Sığınmacı bireylerin devamlılık arz eden iş alanlarında istihdam imkânı bulamaması ya da fazla çalışmaları karşılığında ek mesai alamamaları da önemli bir sorundur. Yerli işçilere göre daha ağır işlerde çalışan sığınmacılar, çalışma durumlarıyla ilgili kıdem tazminatı gibi maddi getirilerden de mahrum kalmaktadır (Karayel, 2016). Emeklilik sistemine dahil olmadıklarından iş kazası ya da emeklilik durumunda daha derin ve kronik yoksulluk riskiyle karşılaşmaları söz konusudur.

Düşük ücretle ve kayıt dışı şekilde çalışmayı kabul etmek durumunda kalan sığınmacı bireylerin olduğu hanelerde, temel yaşam giderlerini karşılayabilmek için tüm hane üyeleri çalışmak durumunda kalmakta ve bundan ötürü söz konusu hanelerde yer alan ve zaten eğitime istendik oranda dahil olamayan çocuklar eğitimden koparak, çocuk işçi olarak çalışma yaşamına girmektedir (Kutlu, 2015: 8). Nitekim İnsan Hakları İzleme Örgütü tarafından Denizli, Trabzon, Gümüşhane ve İstanbul'da ikamet eden 68 İranlı ve Afgan çocuğun aileleriyle görüşülen niteliksel bir çalışmada da ailelerin deneyimledikleri aşırı yoksulluktan ötürü çocukların çalışmak zorunda kaldıklarını ortaya koymuştur (HRW, 2017). Yetişkinler için bile tehlikeli olan işleri çok düşük ücretler karşılığında yapmak durumunda kalan çocuklar, istismar kurbanı olmakta, sakatlık ve yaralanma gibi ciddi sağlık sorunlarıyla karşı karşıya kalmaktadırlar.

Eğitimlerine devam etmeyen ve iş yaşamında da ailece geçinmelerine yetecek kadar gelir elde edemeyen çocuklar, bir sonraki aşamada kolay şekilde daha fazla gelir elde edecekleri alanlara yönelerek çok ciddi tehlikelerle yüz yüze gelmektedir (Lordoğlu & Aslan, 2016).

İş kazalarına sadece çocuk işçiler değil, yetişkin sığınmacılar da sık sık maruz kalmaktadır. İş sağlığı ve güvenliği mevzuatına uygun önlemlerin işverenler tarafından alınmaması ve bu alandaki eğitim ve derslerin sadece Türkçe verilmesi, sığınmacı bireylerin daha dezavantajlı ve savunmasız hale gelmelerine neden olmaktadır. Sığınmacı ve mültecilerin çalıştıkları alanlarla ilgili iş sağlığı ve güvenliği eğitimlerini nasıl alacağı

konusunda henüz devlet tarafından belirlenmiş bütüncül bir strateji ya da mevzuat bulunmamaktadır (Türk Tabipler Birliği, 2016: 12-33).

8.4. Yerel Toplum Üyelerinin Sahip Olduğu Yanlış İnançlar

Sığınmacı bireylerin, yaşamış oldukları ve her birinin kendi özgün koşullarında değerlendirilmesi gereken göç deneyiminden dolayı ciddi sorunlarla karşılaştığı bilinmektedir. İstihdama erişim ve istihdamda kalma da sığınmacıların birtakım engeller nedeniyle zor aşabildikleri ve ayrımcılığa maruz kaldıkları en temel alanlardan biridir. Sığınmacılar gittikleri yerlerde ayrımcılığa maruz kalabilmekte, dışlanabilmekte ve yerel toplum üyelerinin maruz kalmadığı çeşitli güçlüklerle mücadele etmek durumunda kalabilmektedirler. Sığınmacılar iş bulma sürecinde ayrımcılık ve önyargılardan kaynaklı olarak zorluk yaşayabilmektedirler (Lintner & Elsen, 2018).

Sığınmacılar çalışma yaşamında farklı kültürden gelmeleri, farklı bir dil konuşmaları ve politik sebeplerden ötürü ayrımcılık ve dışlanma ile karşı karşıya kalabilmektedir. Çok sayıda iş yerinde sığınmacılara, yerel toplum üyelerine göre daha sert davranılmakta, yabancılar hakaret ya da aşağılanmaya maruz kalmaktadır (Hussein, Manthorpe & Stevens, 2011; Lintner & Elsen, 2018).

Sığınmacılara yönelik olarak yerel toplum üyelerinin "işimizi elimizden alıyorlar, kiralari yükseltiyorlar, piyasadaki ücretleri düşürüyorlar, haklarımızdan taviz vermek zorunda bırakıyorlar" şeklindeki inanışlarından dolayı onları tehdit unsuru olarak görmeleri söz konusudur. Bu bakış işçiler arasında da ırkçı ve yabancı düşmanı söylem ve tepkilerin ortaya çıkmasına ve taraflar arasında çatışma riskinin artmasına sebebiyet vermektedir. Nitekim Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından Şanlıurfa ilinde yaptırılan "Şanlıurfa'da İşverenlerin ve İşçilerin Suriyeli İstihdamına Bakışı" isimli araştırmanın sonuçları söz konusu ildeki yerel toplum üyesi çalışanların yaklaşık %75'inin Suriyelilerin çalışmasını istemediklerini ortaya koymuştur. Türk çalışanlar Suriyeli çalışanların verimliliği düşürdüklerini, iş yerinde sosyal uyum ve iletişim sorunlarına neden olduklarını, çalışma disiplinine zarar verdiklerini ve güvenlik riskine sebep olduklarını ifade etmişlerdir (Pınar, Siverekli & Demir, 2016).

Suriye'den göç eden büyük sığınmacı kitlesinin Güneydoğu Anadolu Bölgesi üzerine etkilerini inceleyen bir araştırma yapılmıştır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde göçmenlerin yoğun yaşadığı Gaziantep, Şanlıurfa ve Mardin illeri bulunmaktadır. Bu iller, (günümüzde neredeyse tamamı kapatılsa da) AFAD tarafından kurulan ve süreç içerisinde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'ne bağlanan kamplara ev sahipliği yapmıştır. Bu araştırmanın sonuçları yerel toplum mensuplarının sığınmacı istihdamının, yerel bireyleri işlerinden edeceği şeklindeki inançların sığınmacıların beşerî sermaye bağlamında değerlendirilmeleri önündeki en büyük engel olduğunu ve bu inançların da gerçekte ilgisi olmadığını ortaya koymaktadır. Nitekim sığınmacıların yerel düzeyde istihdama ciddi bir etkilerinin olmadığını, sığınmacıların eğitim düzeylerinin düşük ve vasıflarının yetersiz olmasından dolayı sınırlı alanlarda ve işlerde çalışabildiklerini ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur (Akgündüz vd., 2015; Duruel, 2017). Benzer şekilde Kars'ta yaşayan çoğunluğu Afgan

olmak üzere 35 sığınmacı ile gerçekleştirilen çalışmada da sığınmacıların yerel toplum mensupları tarafından istenmeyen hamallık ve inşaat işçiliği gibi işler yaptıkları yani yerel toplum mensuplarının işlerini ellerinden almadıkları ortaya konulmuştur (Geyik-Yıldırım, 2018).

8.5. Sığınmacılarla İlgili Etmenler

Dil bariyeri sığınmacı bireyleri istihdama erişimde dezavantajlı duruma düşüren önemli bir etmenddir (Hussein, Manthorpe & Stevens, 2011). Sığınmacılar Türkçe bilmediklerinden, işyeri açma, iş başvurusu yapma ve niteliklerini arttıracak imkanlardan yararlanma konusunda zorlanabilmektedirler. Hollanda'da De Vroome ve Van Tubergen (2010) tarafından Somali, Irak, İran, Afganistan ve eski Yugoslavya ülkelerinden gelen 3000 sığınmacı ile gerçekleştirilen bir araştırma, sığınmacıların, köken ülkelerindeki eğitimlerinin Hollanda'da geçersiz olmasının istihdamları önündeki engellerden biri olduğunu; bununla birlikte, köken ülkedeki iş deneyimleri, hedef ülkenin dilini bilme, uyuma yönelik eğitimler almanın da bireyin işgücü piyasasına girişini ve dolayısıyla sosyal uyumunu kolaylaştırdığını ortaya koymuştur.

Sığınmacı bireylerin büyük bir kısmının köken ülkelerinde eğitim almamış olmalarından dolayı kalifiye olmamaları düşük ücretli işlere yönelmelerine neden olmaktadır. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) tarafından geçici koruma altındaki Suriyeli bireylerle gerçekleştirilen bir araştırma bu durumu gözler önüne sermektedir. AFAD'ın "Suriye'den Türkiye'ye Nüfus Hareketleri: Kardeş Topraklarındaki Misafirlik" başlıklı raporuna göre Türkiye'deki Suriyelilerin %34,8'i ilkökul mezundur. Üniversite ve üzeri eğitimi olanların oranı sadece %8,7'dir (AFAD, 2014).

Sığınmacıların neredeyse tamamına yakını insani krizden kaynaklanan nedenlerle ülkelerini terk etmek durumunda kaldıklarından, mal ve mülklerini geride bırakmakta, hatta bazıları tüm varlığını göç rotasındaki giderleri karşılamak için satmak durumunda kalmaktadır. Bundan dolayı sığınmacılar hedef ya da güzergahlarındaki bekleme ülkelerinde sermayelerini yitirmektedir. Sermayelerinin olmayışı kendi işlerini kurmalarını engellemekte ve buna bağlı olarak daha az gelir getirecek şekilde, başkalarına ait işletmelerde ücretli çalışan olmak durumunda kalmaktadırlar (Çetin, 2016).

İşyeri açmak ya da şirket kurmak için tüm engeller aşılrsa da şirket kurduktan sonra da sığınmacı bireyler ciddi birtakım engellerle karşılaşmaktadır (Korkmaz, 2017). Geçici ve uluslararası koruma statüsü altındaki bireyler yurtiçinde ciddi seyahat engelleriyle karşılaşmakta, yurtdışına seyahat edememektedirler. İş insanları her sene çalışma ve vize sürelerini uzatmak için resmi işlemler gerçekleştirmek durumunda kalmaktadır. Buldukları uydu illerde resmi işlem ve prosedürlere yönelik bir standardın olmayışı da bir başka önemli bir olumsuzluktur.

İncinebilir gruplar arasında yer alan sığınmacılar arasında da kadınlar diğer sığınmacılara göre daha incinebilir bir konuma sahiptir. Nitekim Karataş ve diğerleri tarafından yapılan bir araştırma Suriye'deyken bir şekilde istihdam içerisinde yer alan kadınların Türkiye'ye geldikten sonra çalışma yaşamından koptuğunu, Türkiye'ye

sığınmadan önce bu araştırmaya katılan her dört kadından birinin istihdamdayken, Türkiye'ye geldikten sonra bu oranın yirmide bire düştüğünü ortaya koymuştur (Karataş vd., 2018). Suriyeli sığınmacıların yaklaşık yarısını oluşturan kadınların istihdama erişim oranı yalnızca %2 seviyesindedir. Kültürel normlardan ötürü erkeklerin kadınların çalışmasını istememeleri, düşük eğitim seviyesi ve kadınların kendilerine göre iş bulamayacaklarını düşünmeleri bu durumun nedenleri arasındadır. Kırsal bölgede yaşayan sığınmacı kadınların temel çalışma alanı tarım işçiliğidir. Tarımın yoğun olduğu bölgelerde sığınmacı kadınların çalışma oranı %7'lere kadar çıkabilmektedir. Kent merkezlerinde ise kadınlar daha çok temizlikçi ve gündelikçi olarak iş bulabilmektedir (Aktaş, 2016: 55).

Sığınmacı kadınlar erkeklere göre daha fazla emek-yoğun işlerde çalışmakta ve daha düşük ücret almaktadır. BM Kadın Birimi (UN WOMEN) tarafından gerçekleştirilen bir araştırma, Suriyeli kadınların büyük çoğunluğunun çalışma izni konusunda yeterince bilgilendirilmediklerini, iş piyasasındaki hak ve sorumluluklarının farkında olmadıklarını, kendi çabaları ya da diğer Suriyeli bireyler aracılığıyla işe yerleştirilmelerinden ötürü daha düşük ücretleri kabul etmek durumunda kaldıklarını ortaya koymuştur (UN WOMEN, 2018).

9. Sığınmacıların İstihdama Katılabilmeleri İçin Öneriler

Sığınmacıların varlığı Türkiye'nin ekonomisi ve emek piyasası için ilk etapta belirli sorun ve riskler barındırır da uzun erimli düşünüldüğünde düşük yaş ortalamasına sahip, genç ve dinamik yapıdaki sığınmacı nüfusun önemli bir işgücü potansiyeli oluşturduğu unutulmamalıdır. Yaklaşık %46'sı (GİGM, 2020) 19 yaşın altında olan geçici koruma statüsü altındaki sığınmacı nüfusun mesleki ve teknik eğitime tabi tutularak kalifiye personel ve ara eleman açığı olan alanlarda çalışmaya teşvik edilebilmesinin hem beşerî sermayenin kullanımı hem de sığınmacıların sosyal uyumu açısından yararlı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca genç yaş ortalamasına sahip sığınmacılar özelinde beşerî sermayenin doğru kullanımı ile önemli bir ekonomik büyüme elde edilebileceği de ayrı bir gerçekliktir (Duruel, 2017).

Köken ülkelerinde birçok olumsuzluğa maruz kalan ve göç sürecinde ve sonrasında zorlu deneyimler yaşayan sığınmacıların istihdamı konusunda özel düzenlemeler yapılmalıdır (Buz, 2008: 125). Sığınmacıların günlük, fason, düşük ücretli ve güvencesiz çalışmaları engellenmeli, sahip oldukları niteliklere uygun iş alanlarına yönlendirilmeleri ve sosyal güvenlik sistemine dahil olmaları sağlanmalıdır (Taş vd., 2016: 266). Sığınmacıların beşerî sermaye kavramının temelinde yer alan eğitimini aldıkları ya da yapmak için gerekli bilgilere ve yeteneğe sahip oldukları alanlarda istihdam edilmeleri sağlanmalıdır. Aksi durumda ülke açısından beşerî sermaye ziyan edilerek yanlış kullanılmış olacak ve aynı zamanda bu bireyler yaşamlarını idame ettirmede başarısız olacak ve süreç içerisinde şiddetlenen bir maddî yoksunluğu deneyimlemek durumunda kalacaklardır.

Vasıf gerektirmeyen bir işte kayıtlı istihdam edilecek bir sığınmacı ya da yerel toplum üyesinin işverene maliyeti hemen hemen aynı olduğundan işverenler, sığınmacıların yerine yerel toplum üyelerini tercih etmektedir. Bu durum sığınmacıların kayıtlı istihdamını sınırlandırmaktadır. Bundan ötürü kayıtlı sığınmacı istihdamını en azından belirli

sektörlerde teşvik edecek düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Sığınmacıların istihdam eksikliği olan alanlara yönlendirilmesi ve bu alanlardaki işverenlere sığınmacı işçi çalıştırmaları karşılığında teşvikler sunulması uygulanabilirliği yüksek olan bir düzenlemedir. Bununla birlikte bu süreçte yerel halkın geri plana atılmamasına, toplumsal barış ve huzurun bozulmamasına dikkat edilmelidir (Düzkeya, 2016: 77-84).

Uluslararası Çalışma Örgütü ve Sosyal Güvenlik Kurumu iş birliğiyle oluşturulan "Kayıtlı İstihdama Geçiş Programı" kapsamında İstanbul, Adana, Bursa, Hatay ve Konya illerinde yaşayan 1100 Türk ve 1100 Suriyeli sığınmacının altı ay boyunca aylık 950 TL tutarındaki sosyal güvenlik primleri ve 1600 Suriyelinin çalışma izin harçları karşılanarak işverenler kayıtlı istihdam için teşvik edilecektir (SGK, 2019). Bu uygulama hem yerel toplum üyesi bireylerin hem de sığınmacıların kayıtlı istihdamını teşvik etmesi ve yerel halkı geri plana atmaması bakımından olumlu bir örnek olsa da buna benzer çalışmaların daha büyük kitleleri içerecek şekilde planlanması ve ülke geneline yayılması gerekmektedir.

Unutulmamalıdır ki kayıt dışı çalışmanın sadece sığınmacılara değil, ev sahibi toplumda yer alan kurumsallaşmış firmalara da zararı bulunmaktadır. Küçük ve kurumsallaşmamış şirketler enformel istihdam yoluyla normal maliyetlerin çok daha altına, çok daha uzun süre ve ağır koşullarda sığınmacıları istihdam etmekte ve maliyetlerinde düşüş elde etmektedirler. Bu durum şirketler arasında haksız rekabet yaratmakta, emek istismarına sebebiyet vermektedir (Üstün, 2016).

Ülkedeki sığınmacı nüfus arttıkça yerel toplum üyeleri arasındaki kayıt dışı çalışma oranının düşeceği ama buna karşılık sığınmacıların kayıt dışı alanlara yönelmek zorunda kalmalarından ötürü Türkiye'deki kayıt dışı çalışma oranının yükseleceği düşünülmektedir. Dünya Bankası tarafından gerçekleştirilen bir çalışmaya göre kayıt dışı bir şekilde işe başlayan her on sığınmacı birey, kayıtlı sektörde üç ya da dört tane istihdam oluşmasına sebep olmaktadır (Del Carpio & Wagner, 2015). Burada dikkat edilmesi gereken nokta kayıt dışı sektöre dahil olan her on kişiye karşılık kayıtlı sektöre üç ya da dört kişinin girebileceğidir. Bu durum kayıt dışı istihdamın arttığının göstergesidir.

10. Sonuç

Türkiye, Asya ve Avrupa kıtalarını birbirlerine bağlayan bir noktada yer aldığından gelişmiş refah sistemlerine sahip Avrupa ülkelerine gitmek isteyenler için göç güzergahında durak ülke konumundadır. Ayrıca 2011 yılından beri yaklaşık 3,6 milyon geçici koruma statüsü altındaki Suriyeli sığınmacının yaşadığı bir ülkedir. Bir kısmı ikamet izni ile bir kısmı da uluslararası koruma statüsü ile Türkiye'de yaşamlarını sürdüren Suriyeli olmayan sığınmacılar ve ikamet izni ile Türkiye'de yaşamlarını devam ettirenler de göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'de yaklaşık 5 milyon sığınmacının olduğu bilinmektedir.

Suriye Arap Cumhuriyeti sınırları içerisindeki silahlı çatışmaların bitmemesinden ötürü henüz güvenli bir ortamın oluşmamış olması, Suriyeli olmayan sığınmacıların köken ülkelerindeki göçü teşvik eden siyasi, politik ve ekonomik ortamın düzelmemiş olması ve Avrupa Birliği ülkeleriyle imzalanan Geri Kabul Antlaşması'nın yürürlükte olması gibi nedenler Türkiye'deki sığınmacıların köken ülkelerine geri dönüşlerini veya üçüncü bir

ülkeye düzenli ya da düzensiz şekilde geçişlerini engellemektedir. Ayrıca sığınmacıların Türkiye'de kaldıkları süre arttıkça da geri dönme motivasyonları günden güne azalmaktadır.

Türkiye'deki sığınmacıların istihdamı incelendiğinde ise sığınmacıların beşerî sermaye düzeyine bakılmaksızın istihdamları konusunda birtakım engeller bulunduğu görülmektedir. Yerel toplum üyelerinin ön yargıları, ayrımcı ve dışlayıcı tutumları sığınmacıların istihdama erişimlerini zorlaştırmaktadır. Sığınmacıların yalnızca Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'ne bağlı birimler tarafından yerleştirildikleri ve yaşamak zorunda oldukları illerde çalışma iznine başvurabilmeleri, bu başvurunun yalnızca işveren tarafından yapılabilmesi, çalışma izni için harç ödemelerinin yapılması, çalışma izninin süreli olması, başka bir işletmeye geçilecekse iptal olması ve tekrardan başvuru gerektirmesi gibi sebepler sığınmacıların istihdama erişimlerini zorlaştıran mevzuattan kaynaklanan uygulamalardır.

Sığınmacıların Türkiye'de kalıcılık durumlarının güçlendiği bu koşullarda, eğitilmiş ve kalifiye olanların, istihdama erişimleri önündeki yapısal engeller kaldırılarak istihdama erişimlerinin sağlanması, mesleki becerisi ve eğitimi olmayan sığınmacıların da işgücü açığı olan alanlarda çalışabilecekleri niteliği kazanmaları için mesleki ve teknik eğitimlere yönlendirilmeleri hem Türkiye'deki beşerî sermaye stokunun artmasına hem de beşerî sermayesi yüksek olan sığınmacıların ekonomik açıdan işgücü açığı olan alanlarda değerlendirilmesine olanak tanıyacak ve Türkiye'de kalacak olan sığınmacıların sosyal uyum sürecini ev sahibi toplumla kaynaşmalarını kolaylaştıracaktır.

Sığınmacıların istihdama erişimlerinin önündeki olumsuzluklar düşünüldüğünde, beşerî sermayelerinin değerlendirilerek, önlerindeki engellerin aşılarak ülke ekonomisine katkı sunmaları için eğitim, beceri ve meslek durumlarına uygun şekilde işlere yerleştirilmelerinin beşerî sermayenin en etkili şekilde kullanımı için kritik öneme sahip olduğu söylenebilir. Buna ek olarak kalifiye eleman açığı olan alanlardaki bu açığı kapatmak adına sığınmacıların mesleki ve teknik eğitimden geçirilmeleri ve dil becerilerinin artırılması hem kendi yaşamlarını bağımsız şekilde idame ettirebilmelerine yardımcı olacak hem de Türkiye'nin beşerî sermayesini zenginleştirecektir. Kendi işyerini açmak isteyen sığınmacılara, ülke ekonomisine katkı sunma koşuluyla ve ülkenin her yerinde geçerli olacak standartlar aracılığıyla kolaylık sağlanması beşerî kalkınma ve ekonomik büyüme için gereklidir.

Kaynaklar

- Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (2014), *Suriye'den Türkiye'ye Nüfus Hareketleri: Kardeş Topraklarında Misafirlik*, Ankara: AFAD.
- Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (2020), *Türkiye'deki Uluslararası ve Geçici Koruma Altındaki Yabancılar İçin Çalışma İzinleri Hakkında Sıkça Sorulan Sorular*, <<https://data2.unhcr.org/en/documents/download/67638>>, 12.06.2020.
- Akgündüz, Y.E. & M. Berg & W. Hassink (2015), "The Impact of Refugee Crises on Host Labor Markets: The Case of the Syrian Refugee Crisis in Turkey", *Discussion Paper No: 8841*, The Institute for the Study of Labor (IZA), Bonn, Almanya.

- Aktaş, A. (2016), "Türkiye'de Yaşayan Suriyeli Kadın Mülteciler: Kilis Örneği", İstanbul Bilgi Üniversitesi SBE, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.
- Arı, A. (2018), "Beşerî Sermayenin Kalkınma Üzerine Etkisi", *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 1(1), 28-34.
- Assida, O. (2016), "The Economic and Social Impacts of Forced Migration: A Case Study of Syrian and Iraqi Forced Migrants in Samsun", Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Samsun.
- Aygül, H.H. (2018), "Mülteci Emeginin Türkiye İşgücü Piyasalarındaki Görünümü ve Etkileri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 9(20), 68-82.
- Berber, M. (2004), *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, Trabzon: Derya Kitabevi.
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (2018), "Global Appeal 2018-2019", *Full Report*, <<http://www.unhcr.org/publications/fundraising/5a0c05027/unhcr-global-appeal-2018-2019-full-report.html?query=2018%20report>>, 26.04.2020.
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (2020), *BMMYK Türkiye Ofisi Türkiye Şubat 2020 Durum İstatistikleri*, <<https://www.unhcr.org/tr/bilgi-dokumanlari-ve-tablolar/>>, 12.04.2020.
- Bolgün, C. & G. Uçan (2020), "Birlikte Yaşamak Mümkün Mü? Okur Yorumlarında 'Suriyeli Sığınmacı' Söyleminin İnşası", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 250-269.
- Buz, S. (2007), "Göçte Kadınlar: Feminist Yaklaşım Çerçevesinde Bir Çalışma", *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 18(2), 37-50.
- Buz, S. (2008), "Türkiye Sığınma Sisteminin Sosyal Boyutu", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 76(1), 120-130.
- Castles, S. & M.J. Miller (2008), *Göçler Çağı Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Chiswick, B.R. & P.W. Miller (2009), "The International Transferability of Immigrants' Human Capital", *Economics of Education Review*, 28(2), 162-169.
- Colic-Peisker, V. & I. Walker (2003), "Human Capital, Acculturation and Social Identity: Bosnian Refugees in Australia", *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 13(5), 337-360.
- Coşkun, E. & Ç. Yılmaz (2018), "Sığınmacıların Toplumsal Uyum Sorunları ve Sosyal Hizmetlere Erişimi: Düzce Uydu Kent Örneği", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (75), 269-305.
- Çetin, İ. (2016), "Suriyeli Mültecilerin İşgücüne Katılımları ve Entegrasyon: Adana-Mersin Örneği", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(4), 1001-1016.
- Çorabatır, M. & F. Hassa (2013), *Sivil Toplum Örgütlerinin Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler İçin Yaptıkları Çalışmalar*, Ankara: İGAM-İltica ve Göç Araştırmaları Merkezi.
- De Vroome, T. & F. Van Tubergen (2010), "The Employment Experience of Refugees in the Netherlands", *International Migration Review*, 44(2), 376-403.
- Del Carpio, X. & M. Wagner (2015), "The Impact of Syrian Refugees on the Turkish Labor Market Policy", *Policy Research Working Paper 7402*, <<https://data2.unhcr.org/en/documents/download/54522>>, 24.04.2020.
- Demir, M. (2016), "Türkiye'de Yabancıların Sosyal Güvenliği", *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 1, 70-93.
- Denison, E.F. (1961), *The Sources of Economic Growth in The United States*, New York: Committee for Economic Development.

- Doğan, Y. (2019), "Trabzon'da Yaşayan Afganistan Uyruklu Sığınmacıların Göç Deneyimleri ve Sorunları", *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 5(7), 11-29.
- Dost, S. (2014), "Ulusal ve Uluslararası Mevzuat Çerçevesinde Ülkemizdeki Suriyeli Sığınmacıların Hukuki Durumu", *SDÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(1), 27-69.
- Duruel, M. (2017), "Suriyeli Sığınmacıların Türk Emek Piyasasına Etkileri Fırsatlar ve Tehditler", *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 207-222.
- Düzkaya, H. (2016), "Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacıların Entegrasyonu ve İstihdam Politikaları", Gazi Üniversitesi SBE, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- Ekiz-Gökmen, Ç. (2011), "Türk Turizminin Yabancı Gelinleri: Marmaris Yöresinde Turizm Sektöründe Çalışan Göçmen Kadınlar", *Çalışma ve Toplum*, 28, 201-232.
- Erdoğan, M.M. & B. Şener & E. Sipahioğlu & Y. Kavukçuer & E. Yılmaz-Başçeri (2017), *Kopuş'tan Uyum'a Kent Mültecileri: Suriyeli Mülteciler ve Belediyelerin Süreç Yönetimi: İstanbul Örneği*, İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.
- Erdoğan, M.M. & C. Ünver (2015), *Türk İş Dünyasının Türkiye'deki Suriyeliler Konusundaki Görüş, Beklenti ve Önerileri*, Ankara: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu.
- Erdoğan, M.M. (2018), *Suriyeliler Barometresi: Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi: SB 2017*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Geyik-Yıldırım, S. (2018), "Göç ve Afganlar: 'İstikrarlı Mülteciler'", *Göç Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 128-159.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2020), *Geçici Koruma İstatistikleri*, <<https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>>, 12.04.2020.
- HRW (2017), *Türkiyede Sığınmacıların Eğitime Erişimleri Önündeki Engeller*, <<https://www.hrw.org/tr/news/2017/05/31/304267>>, 19.06.2020.
- Hussein, S. & J. Manthorpe, & M. Stevens (2011), "Exploring the Potential of Refugees and Asylum Seekers for Social Care Work in England: A Qualitative Study", *Health & Social Care in the Community*, 19(5), 468-475.
- İçduygu, A. (2004), *Türkiye'de Kaçak Göç*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- İGAMDER (2016), *Türkiye'deki Afgan Sığınmacılar; Yaşam Koşulları ve Avrupa'ya Kaçış Nedenleri*, Ankara: İGAMDER.
- Jahan, S. (2016), *Human Development Report 2016: Human Development for Everyone*, New York, United Nations Development Programme (UNDP).
- Kalaycı, S. (2014), *Sığınmacıların Korunmasına Yönelik Türk Sivil Toplum Kuruluşları*, İstanbul: İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER).
- Karagül, M. (2002), *Beşeri Sermayenin İktisadi Gelişmedeki Rolü ve Türkiye Boyutu*, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları.
- Karataş, K. & F. Demiröz & E. Aygüler & M.Ç. Ayalp & C. Bolgün (2018), *Türk Kızılayı Ankara Toplum Merkezinden Hizmet Alan Suriyeliler: Sorun, Gereksinim, Beklenti ve Kurum Memnuniyetleri*, Ankara: Türk Kızılay Derneği Yayınları.
- Karayel, A. (2016), "Muğla'da İkamet Eden Suriyeli Sığınmacıların Çalışma Hakları: Sorunlar ve Çözüm Önerileri", Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi SBE, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Muğla.
- Kavuro, C. (2015), "Refugees and Asylum Seekers: Barriers to Accessing South Africa's Labour Market", *Law, Democracy & Development*, 19(1), 232-260.

- Kaygısız, İ. (2017), *Suriyeli Mültecilerin Türkiye İşgücü Piyasasına Etkileri*, İstanbul: Frederich Ebert Stiftung Vakfı.
- Kızıl, C. (2016), "Turkey's Policy on Employment of Syrian Refugees and its Impact on the Turkish Labour Market", içinde: D. Eroğlu & J.H. Cohen & İ. Sirkeci (eds.), *Turkish Migration 2016 Selected Papers*, Londra: TPS London, 164-170.
- Korac, M. (2003), "Integration and How we Facilitate it: A Comparative Study of the Settlement Experiences of Refugees in Italy and the Netherlands", *Sociology*, 37(1), 51-68.
- Korkmaz, M. (2017), "Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Türkiye İşgücü Piyasasına Etkileri ve Değerlendirmeler", *Sosyal Güvençe*, 7(13), 57-83.
- Kutlu, Z. (2015), *Bekleme Odasından Oturma Odasına: Suriyeli Mültecilere Yönelik Çalışmalar Yürüten Sivil Toplum Kuruluşlarına Dair Kısa Bir Değerlendirme*, İstanbul: Açık Toplum Vakfı ve Anadolu Kültürü.
- Lange, M. & F. Pfeiffer (2019), "The human capital selection of young males seeking asylum in Germany", *J Labour Market Res*, 53(8), <https://doi.org/10.1186/s12651-019-0259-y>.
- Lanzi-Mazzocchini, E.M. (2008), "Policy Implications Learned from the Analysis of the Integration of Refugees and Asylum-Seekers at Tertiary Education in Cape Town", University College Dublin, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Dublin.
- Lintner, C. & S. Elsen (2018), "Getting Out of the Seclusion Trap? Work as Meaningful Occupation for the Subjective Well-Being of Asylum Seekers in South Tyrol, Italy", *Journal of Occupational Science*, 25(1), 76-86.
- Lordoğlu, K. & M. Aslan (2016), "En Fazla Suriyeli Göçmen Alan Beş Kentin Emek Piyasalarında Değişimi 2011-2014", *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 49(2), 789-808.
- Lucas, R.E. (1988), "On the Mechanics of Economic Development", *Journal of Monetary Economics*, 22, 3-42.
- Luik, M.A. & H. Emilsson & P. Bevelander (2016), "Explaining the Male Native-Immigrant Employment Gap in Sweden: The Role of Human Capital and Migrant Categories", *Discussion Paper*: 9943, Bonn: Institute of Labor Economics (IZA).
- Mixed Migration Centre (2020), *Destination Unknown - Afghans on the Move in Turkey*.
- OECD (1998), *Human Capital Investment: An International Comparison*, Paris: OECD.
- ORSAM (2015), "Suriyeli Mültecilerin Türkiye'ye Ekonomik Etkileri: Sentetik Bir Modelleme", *Rapor No: 196*, Ankara: ORSAM.
- Özyakışır, D. (2011), "Beşeri Sermayenin Ekonomik Kalkınma Sürecindeki Rolü: Teorik Bir İnceleme", *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 1(6), 46-71.
- Pınar, A. & E. Siverekli & M. Demir (2016), *Şanlıurfa'da İşverenlerin ve İşçilerin Suriyeli İstihdamına Bakışı*, Ankara: ILO.
- Rebelo, S. (1991), "Long Run Policy Analysis and Long Run Growth", *Journal of Political Economy*, 99(3), 500-521.
- Relief International (2018), *You Cannot Exist in this Place: Lack of Registration Denies Afghan Refugees Protection in Turkey*, Washington: Relief International.
- Sağiroğlu, A.Z. (2016), "Not Only a Burden But Also a Contribution: Impacts of Syrians on Turkish Economy", içinde: D. Eroğlu & J.H. Cohen & I. Sirkeci (eds.), *Turkish Migration 2016 Selected Papers*, Londra: TPS London, 132-138.
- Schultz, T.W. (1961), "Investment in Human Capital", *The American Economic Review*, 51(1), 1-17.

- Schultz, T.W. (1963), *The Economic Value of Education*, New York: Columbia University Press.
- Sezgin, Y. & E.Y. Bozdağhoğlu (2017), "Türkiye'de Beşerî Sermayenin Durumu (2005-2015)", *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1(1), 48-67.
- SGK (2019), *Kayıtlı İstihdama Geçiş Programı*, <<https://uyg.sgk.gov.tr/KigepBasvuru/resources/reports/genelBilgi.pdf>>, 19.12.2019.
- Şimşek, D. (2019), *Kimin için Entegrasyon? Türkiye'deki Suriyeli Mültecilerin Entegrasyon Süreçleri*, <<https://tr.boell.org/tr/2019/10/03/kimin-icin-entegrasyon>>, 05.04.2020.
- Taş, Y. & M. Küçüköğlü, & B. Mentеше (2016), "Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacıların Çalışma Hayatında Karşılaştıkları Sorunlar", *TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, 8(32), 265-274.
- Topallı, N. (2017), "Beşerî Sermaye ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği", *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 129-140.
- Tunalı, H.N. & A. Yılmaz (2016), "Büyüme, Beşerî Sermaye ve Kalkınma İlişkisi: OECD Ülkeleri'nin Ekonometrik Bir İncelemesi", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(4), 295-318.
- Tümtaş, S.M. & C. Ergun (2016), "Göçün Toplumsal ve Mekânsal Yapı Üzerindeki Etkileri", *SDÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(4), 1347-1359.
- Türk Tabipleri Birliği (2016), *Savaş Göç ve Sağlık*, Ankara: Türk Tabipleri Birliği Yayınları.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2019), *İşgücü İstatistikleri*, Ankara: TÜİK.
- Türkiye İş Kurumu (2019), *İşgücü Piyasası Araştırması Türkiye Raporu*, Ankara: İŞKUR.
- Uluslararası Göç Örgütü (2004), *Göç Terimleri Sözlüğü*, (2. Baskı). Ankara: IOM.
- Uluslararası Göç Örgütü (2018), *World Migration Report 2018*, Cenevre: IOM.
- UN WOMEN (2018), *Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Kadın ve Kız Çocukların İhtiyaç Analizi*, Ankara: BM.
- Üstübcü, A. (2017), "Türkiye'de Göç Politikalarının Dönüşümü: Yasadışılığın Uluslararası Üretiminden Makbul Yabancıya?", *Toplum ve Bilim*, 140, 106-121.
- Üstün, N. (2016), *Suriyelilerin Türk İşgücü Piyasasına Entegrasyonu, Sorunlar-Öneriler*, Konya: Konya Ticaret Odası.
- Yavilioğlu, C. (2002), "Kalkınmanın Anlam Bilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1), 59-77.
- Yücel, R. (2005), "Bilgi Dönüşümleri ve Entelektüel Sermaye Açısından Önemi", *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (7), 1-18.
- Zimmermann, K.F. (2016), "Refugee and Migrant Labor Market Integration: Europe in Need of a New Policy Agenda", *Unpublished Manuscript*, Maastricht: UNU-MERIT.